

“רימון”

מתוך “נפלאות הבריאה”

עורך ומלקט ש. אייזיקוביץ

eisikovits1@gmail.com

הגיליון מופיע באתר 'לדעת' וכן ניתן לקבלו לאימייל מדי שבוע על ידי שליחת בקשה. eisikovits1@gmail.com,

058-4852-443

אודה לכם אם תעבירו את העלון לאנשי הקשר שלכם או כתובות של מעוניינים בעלון. אשמח לקבל הערות מחכימות ובל"נ אשתדל להתייחס אליהם. גם רשות להדפיס / לחלק / להעתיק / לשמור. - בשעת הצורך הרשות נתונה לאמור מהדברים שבעלון אף שלא בשם אומרם. אך הבא להדפיס יביא גאולה לעולם וידפיס בשם אומרם.

רימון מצוי

רימון 	
<u>מיון מדעי</u>	
ממלכה:	<u>צומח</u>
מערכה:	<u>בעלי פרחים</u>
מחלקה:	<u>דו-פסיגיים</u>
סדרה:	<u>הדסאים</u>
משפחה:	<u>כופריים</u>
סוג:	<u>רימון</u>
מין:	רימון מצוי
<u>שם מדעי</u>	
<u><i>Punica granatum</i></u> 	

רימון מצוי (שם מדעי: *Punica granatum*) הוא מין עץ תרבות קטן או שיח בעל גזעים אחדים, ענף מאוד, נשיר ונושא פרי ייחודי. הוא אחד משני מינים של

הסוג רימון (*Punicaceae*) ממשפחת הכופריים (*Lythraceae*) השני הוא רימון קטן-פרחים (*P. protopunica*), שגדל בר באי סוקוטר. מוצאו של הרימון מצוי, כנראה, באזור הים הכספי באיראן של ימינו, ושם תורבת באלף השלישי לפנה"ס. משם הופץ לכל ארצות אגן הים התיכון לפני כ-5,000 שנים. בארץ ישראל כבר גידלו את הרימון המצוי כעץ תרבות לפני למעלה מ-4,500 שנה, והוא אחד מעצי התרבות הקדומים בה. לרימון מצוי זנים רבים ומקלואים. זנים של רימון ירוק עד, אשר פותחו בהודו, אוקלמו בהצלחה בדרום הערבה והם הניבו פירות באיכות גבוהה בחודשים פברואר עד יוני.

הרימון נמנה עם שבעת המינים, ומסמל בתרבויות שונות שפע ופריון, יופי וחוכמה. בשל יופי הפרי וערכיו הסמליים, נפוץ השימוש בצורתו לעיטור מבנים, מטבעות, לבוש ועוד, ומקומות רבים קרויים על שמו. בתוך פרי הרימון נמצאים בין 200 ל-1,400 גרעינים אדמדמים הניתנים לאכילה.

תיאור הצמח

רימון מצוי הוא עץ תרבות קטן ועל פי רוב שיח תרבות ענף, קוצני מעט, בעל גזעים אחדים וגובהו 3 עד 5 מטרים. הוא בולט בפרחיו המיוחדים, מיוחד בפירותיו המעוטרים בכתר ומעוטר בשלכת צהובה ומרהיבה. הענפים הצעירים דקים, רכים, ירוקים ומרובעים (4 מקצועות, סימן היכר) ומתעגלים עם הזמן. לעיתים קצותיהם נוקשים ומחודדים ולכן דוקרניים. בהרבה מקומות בישראל הרימון מתחדש מזרעים באופן טבעי, והוא נחשב כפליט תרבות, ויכול לשרוד בהצלחה ללא טיפול אדם. בשנתו הראשונה הוא מצמיח ענפים קוצניים רבים שצבעם ורוד. גם בחיק העלים יש קוץ. עם התבגרות העץ קליפת העץ נעשית מחוספסת, וצבעה אפור בהיר, אך תלויה בזן. העצה של הרימון קשה וצפופה והיא איכותית ועמידה להתקפה של טרמיטים.

בדרך כלל גזע הרימון וענפיו הראשיים קצרים ולכן לא שימשו כחומר גלם לבנייה וקירוי בתים. בענפים השתמשו לכיסויים שנועדו לבארות ובורות מים ולהכנת כלים חקלאיים. העץ נחשב עמיד וחזק למטרות אלו. מהעצה בגוון הצהוב הבהיר גילפו כלי בישול ומאכל וקערות דקורטיביים. הענפים הישרים של עצים גדולים שימשו לעשיית מטות רועים ומקלות הליכה. גזרי עץ רימון משמשים כעצי בעירה טובים, שמעלים רק מעט עשן ומשחררים חום רב, ולכן ניתן לייצר מהם פחם טוב. לעץ הרימון ענפים בעלי קוטר קטן יחסית, ישרים וחזקים שמתאימים להכנת שיפודים, אך לא למטרות הדורשות עצים בעלי גזעים ארוכים ועבים. שימוש בעצים כאלון ואגוז המתאימים למטרות "כבדות" יותר להכנת שיפודים מהווה בזבוז משאבים שרצוי היה להימנע

ממנו. יתרונות אלו של עץ הרימון עשויים להסביר מדוע הועדף שיפוד של רימון לצליית קרבן הפסח. מקליפת הפרי ניתן לעשות כלי לאחר הוצאת הגרגרים.

בדרך כלל עץ הרימון חסון ובריא, אך לו מספר מזיקים הפוגעים בשורשיו ובענפיו: זחלים של פרפר סעעץ מנומר (סס הנמר), שאויביו הטבעיים הם נמלים וציפורים, נזקקים בענפים ומייבשים אותם; זחלים של עש "שיח הרימון" נזקקים ומכרסמים בבסיס הענפים ומייבשים אותם ואף נזקקים בצוואר הגזע ופוגעים בעץ כולו; חיפושית "אפטה גדולה" נזקקת מחילות בגזע ובענפים ופוגעת בהם; תריפס המנגו ותריפס הקיקיון גורמים בנגיעות גבוהה לתמותה לאחר (dieback) של ענפים. הנזק קשה במיוחד בעצים צעירים ובחלק מהמקרים מתייבש חלק ניכר מהנוף, ובעצים בוגרים הנזק שולי. נפוצות מחלות הנגרמות על ידי פטריות: אספרגילוס (*Aspergillus niger*) ופניציליום (*Penicillium spp*).

עלים ונשירה

עלי עץ הרימון נגדיים, תמימים, חלקים, מבריקים בצד הקרוב לגבעול ומקומטים (סימן היכר), קטנים, צורתם אליפטית צרה ומחודדת קלות בקצוות, אורכם 5 עד 10 ס"מ ורוחבם 1.5 עד 3 ס"מ. הפטוטרות קצרה, העורק הראשי חוצה את העלה וממנו יוצאים עורקי משנה מסורגים.

בעת הבלבול, באביב, בחודש מרץ, העלים הצעירים אדמדמים כתוצאה מחומר האנתוציאנין המעלה את מידת החום בעלה ומכשירו לפעולת הטמעה מוגברת. הם משנים את צבעם לירוק בהיר כחודש לאחר הבלבול. בסמוך להורקה מתגלים הניצנים האדומים אשר מהם מתפתח הפרי בסוף הקיץ. בסתיו לקראת הנשירה עלוות העץ צהובה, ובחורף כל העלים נושרים וצובעים את האדמה בצהוב, ובארצות טרופיות נשאר העץ רענן משך כל ימות השנה ואינו משיר את עליו. זנים של רימון ירוק עד שפותחו בהודו אוקלמו בהצלחה בערבה הדרומית והם הניבו פירות באיכות גבוהה בחודשים פברואר עד יוני.

מספר מזיקים פוגעים בעלי העץ. כנימות שונות, כגון אפיד הרימון (*Aphis punica*) וקמחית ההדרים (*Pseudococcus citri*) פוגעות בבלבול צעיר וגורמות להתקפלות שולי העלים. הכנימות מפרישות טל דבש שעליו מתפתחת הפיחת שעלולה להשחיר את העלים וגם את הפרי. ציקדות גורמות להבהרה והתקפלות שולי העלים. וכן ידועות 7 עד 8 מינים של אקריות המותן ברימון. שני מינים המצויים בישראל כנראה נפוצים ומזיקים יותר מהאחרים. אקרית המותן (*Tenuipalpus granati*), אקרית (*T.punicae*) גורמת לכתמי גירוד על העלים, הצהבה ונשירה של העלים. אקרית

זעירה (*Aceria punicae*) ממשפחת אקריות החלודה גורמת לקיפול שולי העלה כבר בשלב הפקע הלא מפותח, שם היא מקימה מושבות גדולות. תריפס המנגו (*mangifera Scirtothrips*) ותריפס הקיקיון (*dorsalis Scirtothrips*) לעיתים במשולב ולעיתים רק מין אחד גורמים לפגיעה קשה בצימוח צעיר בעצי רימון. הפגיעה התבטאה בעיוות עלים (הצרה) ונינוסם. בנגיעות גבוהה חלה תמותה לאחור (*dieback*) של הענפים. הנזק קשה במיוחד בעצים צעירים ובחלק מהמקרים מתייבש חלק ניכר מהנוף. בעצים בוגרים הנזק שולי.

פרחים ורבייה

הפריחה מתחילה באביב (בחודשים אפריל עד מאי), כחודש אחרי לבלוב העלים ונמשכת 45 עד 70 ימים לפי הזן. פרחי הרימון ערוכים במקבצים של שניים עד שלשה, רובם על ענפים מקוצרים וחיצוניים בני שנה-שנתיים, ומיעוטם על ענפים בני שלוש שנים. בהתאם גם הפירות גדלים על העץ בודדים, בזוגות ואף בשלישיות.

פרחי הרימון הם דו-מיניים, נכונים או כמעט-נכונים, גדולים, קוטרם עד 5 ס"מ, אורכם גדול עוד יותר. הפרח בעלי צינור פרח, שהוא מבנה מאחוי של המצעית, בסיס עלי-הגביע, עלי-הכותרת והאבקנים. צינור הפרח נוקשה דמוי כד או פעמון, המתחבר לשחלה, ומסתיים ב-5 עד 9 עלי גביע אדומים-צהובים גלדניים (בשרניים) וזקופים. שוליו של הגביע מפוצלים למספר שיניים ממושקות, משולשות או מוארכות, שאינן נושרות לאחר הפריחה, אלא עוטרות את ראש הפרי ככתר. יש לדייק שצבע עלי הגביע כצבע של קליפת הפרי, בהתאם לזן ולתנאי הגידול. מבסיס החלק החופשי של הגביע מעורה הכותרת בת 5 עד 9 עלי כותרת אדומים, עדינים, מקומטים, מפורדים בעודם בכפתור ואורכם כ-3 סנטימטרים. לאחר האבקה ופעמים גם לפני נוסרת הכותרת האדומה. האבקנים המרובים מעורים בבסיס הגביע בדומה לעלי הכותרת כלולים בצינור הפרח או בולטים.

השחלה תחתית ורבת מגורות, היא שקועה במצעית הצמח ומעורה בה. עלי השחלה (השחלילים) ערוכים בשני (שלושה) דורים, החיצוני גבוה מהפנימי. בראשית ההתפתחות העוברית של השחלה, ערוכים עלי השחלה בשני דורים קונצנטריים, בהמשך ההתפתחות נדחף הדור החיצוני כלפי מעלה, וכתוצאה מכך מצויות בשחלה שתי קומות של עלי שחלה. חמישה עד תשעה עלים בעליונה, כמספר עלי הגביע, ושלושה בתחתונה. עלי השחלה מסודרים זה לצדו של זה במעגל, כאשר כל עלה שחלה נסגר למגורה נפרדת על ידי איחוי שוליו הנגדיים. המגורות השכנות מעורות עם שכנותיהן בדופנותיהן ויוצרות ביניהן מחיצות משותפות. לאורך התפר של שולי

עלי השחלה מתפתחת שליה רבת ביציות. השליות בדור העליון הן דופניות ובדור התחתון הן חיקיות.

עלי השחלה המאוחים יוצרים עמוד עלי אחד בעל צלקת רחבה שהיא על פי רוב נמוכה מעט מהמאבקים המזדקרים על זירים ארוכים. ייתכנו פרחים דמוי פעמון עם עמוד עלי בלתי מפותח שהוא נמוך מהאבקים שמסביבו. פרחים אלה אינם חונטים ונושרים.

האבקה ברימון היא אבקה עצמית או האבקה הדדית שנעשית על ידי חרקים (שוחרי אבקה) הבאים לאכול מאבקה עשירה בחלבונים או לחסות בפרח. הצופן בפרח הרימון מהווה טבעת על פני המצעית בין האבקים ובסיס השחלה^[9] (במקומות שונים כתוב שלפרח הרימון אין צוף).

אחד המזיקים לפרחים הוא תִּרְפֵּס הפְּרָחִים (*Liothrips reuteri*). תריפס זה ניזון משפע האבקה המצוי בתוך הפרח. קיים חשש כי עם גמר הפריחה הוא יעבור להיזון על החנטים הצעירים ולגרום לנזק רב.

פירות והפצה

פרי הרימון הוא ענבה (פרי עסיסי המכיל זרעים רבים) מעובה בעלת קליפה חיצונית קשה וחלקה בצבעי אדום וצהוב, וקליפה פנימית רכה ולבנה. הפרי הבשל דומה לכדור פחוס, קוטרו 8 עד 18 ס"מ, ומשקלו כחצי ק"ג, בקצהו האחד, התחתון, עוקץ עבה, קצר וללא רקמת ניתוק, המחבר אותו היטב לענף. בקצה האחר "כתר" (או בלשון חז"ל: "נץ") עם 5 עד 9 אונות (שיניים) וביניהם אבקים רבים.

פנימה לקליפת הפרי מאות זרעים (חרצנים) בהירים ורבים שקליפתם עסיסית. כל אחד מהם עטוף, בקליפה עסיסית, בציפה מימית שקופה ומתוקה ורודה או אדומה אשר נותנת לפרי את טעמו וניחוהו. גרגירי רימון אלו נקראו בחז"ל ובימי הביניים "פרד" (או "פרידה"). הגרגרים ערוכים בגושים, במגורות, כאשר קרום לבן צהוב מבדיל בין מגורה מגורה. בחלקו התחתון של הפרי תמיד 3 מגורות ובחלקו העליון 5 עד 9 מגורות קונצנטריים (בעלי מרכז משותף) כמספר עלי הגביע.

פרי הרימון מתפתח לא רק מהשחלה וממאות הזרעים שבתחתית הגביע אלא גם מן הגביע ועל כן הוא נחשב לענבה מדומה. הגביע הנוקשה של הפרח גדל תוך כדי היווצרות הפרי מהשחלה ועוטף אותו כאשר בקצהו סוגר ה"כתר" המורכב מ-5 עד 9 עלי גביע שאליהם מחוברים האבקים הרבים עם זריהם היבשים והמנוונים הנקראים בלשון המשנה "נץ" ובלשון התוספתא "שיער". ה"נץ" הוא גם הגביע. וכדברי

רש"י: "הנצו הרמונים - גדלו כל צרכן, וכבר הנץ גדל סביבותיו, כעין שומר שיש לאגוזים קטנים" (מסכת ערובין, דף כ"א עמוד ב'). העלי היבש והנוקשה מורגש כאשר מעבירים את האצבע על האבקנים שסביבו. הענבה המדומה גדלה ומתמלאת במהלך הקיץ ומבשילה בסתיו, בין ספטמבר לדצמבר, 120 עד 160 יום מהחנטה ועד להבשלת מלאה של הפרי על פי הזן.

מוצא קליפת פרי הרימון והכתר מן הגביע. מוצא 5 עד 9 המגורות העליונות הוא מן הדור העליון והחיצוני של עלי השחלה (השחלילים), ומוצא שלוש המגורות בחלק התחתון של הפרי קרוב לבסיסו הם מן הדור התחתון והפנימי של עלי השחלה. זרע (גרגר) הרימון (seed) נוצר מהביצית לאחר ההפריה הוא מכיל עובר ומזון תשמורת בפסיגים של העובר עטופים בקליפת זרע (testa) עסיסית אשר מתפתחת מקרומי הביצית. הקליפה העסיסית בנויה משתי רקמות. הרקמה העליונה, האפידרמיס החיצוני, בנוי מתאים גבוהים מאוד באופן יחסי, דמויי עמודים ומוארכים בכיוון חישורי. תאים אלה מהווים את החלק הבשרני של הזרע. במוהל שלהם מתפתח לחץ טורגור השומר על צורתם החיצונית האופיינית של הזרעים. ההתמיינות של רקמות אלו לתאי מוהל מתחילה מיד עם ההפריה, אבל רק בשלבים מאוחרים יותר היא מתמלאת במוהל. הרקמה השנייה, המעטה הפנימי הצמוד לעובר, היא סקלרנכימה (רקמה המורכבת מתאים בעלי דופן משנית עבה, לרוב בעלי חוזק מכני רב, שתפקידם העיקרי הוא תמיכה)..

פירות הרימון גדלים על העץ בודדים, בזוגות ואף בשלישיות. מומלץ לדלל ולהשאיר פרי אחד בלבד ואם הפירות מפותחים ניתן להשאיר שניים. הפרי מחובר היטב לעוקץ ולענף. בעת ההבשלה יש צורך במזמרה כדי לנתקם. לעיתים קרובות הפרי מתבקע עם הבשלתו ויש להיזהר בהשקיית יתר.

הזרעים נפוצים על-ידי ציפורים, האוכלות את ציפת הזרע ומפרישות את החלק הקשה. בארץ ישראל רימון מצוי אינו גדל בר וכאמור ריבוי מייחורים מעוצים.

קליפת הרימון והמחיצות הצהובות שבתוכו מכילות צבען חום, שבעבר נעשה בו שימוש כחומר גלם לצביעה, ושממש גם לצביעה ידידותית לסביבה של בדים לא סינתטיים. בתקופת המשנה הכינו מקליפת הרימון דין. תרכובות טאנין (עפֶצן) שברימון ובקליפתו שימשו בעבר גם לעיבוד וצביעה של עורות.

מספר מזיקים פוגעים בפרי העץ. כחליל הרימון הוא מזיק מרכזי לפרי הרימון. ללא טיפול 70% עד 90% מהפרי נתקף במזיק זה. נקבת פרפר היום, כחליל הרימון, מטילה ביצים על פירות הרימון, בדרך כלל אחת-אחת הביצה חצי עגולה ופחוסה,

בעלת דגם מרושת וצבעה צהבהב-ירקרק. הזחל מתפתח בתוך הפרי וניזון מזרעיו והוא מתגלם מחוץ לפרי על הענפים או על הקרקע. מזיק נוסף הוא זבוב הפירות הים תיכוני, המחדיר את ביציו לתוך קליפת הרימון. הרימות הבוקעות מן הביצים פוגעות בפרי.

פטרייה *alternata Alternaria* גורמת למחלת הריקבון השחור הפנימי (Heart rot). מחלה זו נגרמת כתוצאה מחדירת הפטרייה לפנים הפרי עוד במהלך הפריחה וכניסתה למצב רדום עד להיווצרות תנאים המתאימים בדרך כלל סמוך למועד ההבשלה. התסמינים (עיפוש של הגרגירים) מתחילים במגורה התחתונה אבל בסופו של דבר כל הגרגירים נרקבים. התברר שבזמן הפריחה והחנטה הפטרייה מאכלסת את מרבית הפירות (90% ויותר), אך רק בחלק קטן מהם מופיעים תסמיני המחלה האופייניים.

עשנור הקליפה (מכונה עש קליפת ההדר) גורם לחספוס וגירוד בפרי ואכילת הכתר. העש נמשך אל הפרשות של כנימות קמחיות שעל קליפת הפרי.

תפוצה

מוצאו של הרימון הוא ככל הנראה מאזור צפון פרס והים הכספי. מין הבר, שממנו הוא תורבת, זוהה ברמה גבוהה יחסית של ביטחון. עצי בר של רימון גדלים במספרים גדולים בדרום החגורה הכספית, בצפון מזרח טורקיה ובאלבניה ומונטנגרו ואף במדינות דרומיות יותר. רימון הבר הוא שיח קוצני בינוני בגודלו, עליו מעט קטנים (מהעץ התרבותי), ופרותיו קטנים למדי בהשוואה לפירות הרימון התרבותי וטעמם טפל! מוצא מין התרבות הוא באזור ההרים שמדרום לים הכספי (איראן של ימינו), משם הופץ לכל ארצות אגן הים התיכון לפני כ-5,000 שנה.

תרבות הרימון החל, כנראה מהמחצית השנייה של האלף השלישי (סוף התקופה הכלקוליתית ותחילת תקופת הברונזה הקדומה) (תקופת האבות)). נתגלו ותועדו ממצאים של חלקי פירות רימונים, בכמה אתרים במסופוטמיה העתיקה. הרימון גדל גם בישראל מאז האלף השלישי לפני הספירה, בחפירות גזר (3,000 לפנה"ס - התקופה הכנענית הקדומה) נמצאו שרידי פירות רימון, תאנה, גפן וזית. זרעי רימונים מאובנים וחלקי קליפות רימונים, מסוף התקופה הכלקוליתית ומהתקופה הכנענית הקדומה (הברונזה הקדומה) נמצאו גם ביריחו ובערד. שרידי רימונים רבים נמצאו לאורך חתר ארכאולוגי נרחב באתרים שונים ברחבי הארץ, בניצנה, במצדה, בעין גדי, ערד יריחו ועוד. מופע הרימון כבר בתקופת הברונזה המוקדמת בארץ

ישראל מרמז על ביות הרימון גם בישראל, וייתכן כי תחילת ביותו באזורנו. במהלך השנים התרחבה תפוצת הרימון, וממצאים מתקופת הברונזה המאוחרת נתגלו בקפריסין, ובדרום יוון ובהמשך הם הועברו למצרים (1970 עד 1800 לפנה"ס) ולארצות נוספות באגן הים התיכון. לרומא הגיע הרימון בתקופה מאוחרת יותר ככל הנראה פרי זה חדר לרומא מצפון אפריקה במהלך האלף הראשון לפנה"ס. ואכן משך דורות רבים נקרא הרימון בלטינית Malum punicum כלומר תפוח מקרתגו (punica). בהמשך תפוצת הרימון הורחבה לקדמת אסיה והגיע עד הרי ההימליה וסין.

תפוצתו הרחבה של עץ הרימון באזורים טרופיים וסובטרופיים היא בגלל סגולותיו של הרימון והתועלת שבני אדם מפיקים מגידולו. כמו כן, נזקפת לזכותו עמידתו בתנאי קרקע שונים וקיצוניים, קרקעות כבדות וחוליות, קרקעות חומציות ובסיסיות, ובתנאי מזג אוויר קיצוניים, מאקלים סובטרופי, טרופי (2 עד 3 מעלות מקו המשווה בתנאים של גשמי מונסון (דרום הודו וסין) ובאזורים בהם הטמפרטורות נמוכות מאוד בתקופת התרדמת. הוא עמיד ביובש ובטמפרטורה גבוהה כיאה לעת שמקורו מאזורים סובטרופיים יבשים. מאידך, הוא עמיד לטמפרטורה נמוכה. ענפיו הצעירים אינם נפגעים אם הטמפרטורה צונחת לזמן קצר ל-10 עד 20 מעלות צלזיוס מתחת לאפס. צריבתם של רוחות קרות גורמות לנזקים לרקמות הענפים, אך אם הגזע והענפים המרכזיים לא נפגעו יוכל העץ להתחדש בצמיחה אביבית נמרצת. הרימון גדל בדרך כלל במישורים וגבעות עד לגובה של כ-600 מטרים, במקרים חריגים גבוה יותר, בספרד לא יותר מ-800 בטקסס לא יותר מ-900 מטרים ובטורקמניסטן מצויים פרדסי רימונים אף מעל 1000 מטרים.

עד שנות ה-80 של המאה ה-20, שטחי הגידול של הרימון התרכזו בספרד, באיטליה, בצפון אפריקה, בפרס, בדרום רוסיה, קליפורניה ובארצות ערב. בשנים האחרונות הודו ואירן הן המובילות בשטחי גידול הרימון, כל אחת מייצרת כ-5,000,000 טון בחודשי הקיץ והסתיו, והנצרכים בשווקים המקומיים, ומיוצאים לאירופה ולמדינות המפרץ הפרסי. בשנים האחרונות החלו בגידול רימונים גם במחצית כדור הארץ הדרומי כגון: אוסטרליה, דרום אפריקה, ודרום אמריקה, מדינות אלו יוכלו לייצר רימונים בחודשי החורף והאביב, ותוך מספר שנים פירות הרימון יהיו מצויים בשוקי העולם לאורך כל השנה.

הטיפול ברימון

ריבוי הרימון בהברכה, מנצרים, או מזרעים, אולם על פי רוב מייחורים מעוצים ובכך מובטחת קבלת הפרי הדרוש או מופע העץ הרצוי. עונת הנטיעה של הייחורים היא בינואר עד פברואר, בחודשי התרדמה, רצוי באדמה מחלחלת ומנוקזת היטב או לחלופין על גְדוּדִיּוֹת (תלוליות). בתחילת האביב הייחור משריש ומתחיל בצימוח.

הטיפולים העיקריים במטעי הרימון הם: עיבודי קרקע, זיבול, השקיה, גיזום ומלחמה במזיקים. הרימון עמיד בטמפרטורות חורף נמוכות, אולם להבשלת פירותיו בשלהי הקיץ הוא זקוק לחום רב ולאוויר יבש, בתנאים אחרים חניטת פירותיו לקויה וטעמם פגום. אין הוא בררן ביחס לסוגי קרקעות, אולם הוא מעדיף אדמות בינוניות ופוריות מחלחלות ושומרות על רטיבותן. מגדלים עצי רימון הן בבעל, באזורים עם כמות משקעים של 500 עד 600 מ"מ (ואף פחות), והן בשלחין. באזורים שחונים, ההשקיה סדירה חשובה בעיקר בתקופת הבלבוב, הפריחה והחניטה ובעת גידולו הנמרץ של הפרי. עץ הרימון עמיד במידה מרובה בנוכחות מלחים במים. עץ הרימון נכנס לניבה בשְׁלַחִין אחרי 3 שנים ובגידול בעל עם משקעים טובים בשנה הרביעית. במטעים אורך חייו של העץ 25 עד 30 שנים, ובטיפול טוב, גם למעלה מזה.

גיזום עץ הרימון הוא בחודשי החורף דצמבר, ינואר ופברואר. המועד הטוב ביותר הוא בסוף עונת התרדמה, לפני הבלבוב. בשונה מעצים אחרים, התייבשות חיצונית (התייבשות השיפה) של ענפי הרימון בעת השלכת, מורה גם על התייבשות העצה, והתייבשות מלאה של הענפים ועל כן יש צורך לסלקם. הגיזום נחוץ כדי לאפשר חדירת אור, אוורור לכל חלקיו ולהרבות בענפים צדדים, שהם נושאים פרי, דהיינו דילול ענפים ממרכז העץ והסרת ענפים אנכים ושמירה על ענפים הנוטים ממרכז העץ כלפי חוץ, על מנת לקבל מעין "קומות" שיישאו בבוא הזמן את הפרי. ברם, יש להיזהר בגזום יתר כדי למנוע מכות שמש ובגיזום ענפים צעירים שבשנה הבאה יישאו פרי ומאידך להקפיד על הקצרה (גיזום חלק משמעותי מהענף, בערך מחצית הענף) ופיסוג (גיזום הענף מבסיסו, ללא השארת זיז) של ענפים בריאים. כמו כן, יש להסיר נצרים (סורים) הצומחים כל שנה משורשי העץ, מצוואר השורש או מהחלק התחתון של ענפי העץ המרכזיים. אלא אם מעוניינים לבחור מדי פעם אחד או שניים, ולטפחם כדי שיהיו חלק משלד הרימון.

גידול הרימון בארץ ישראל

גידול הרימון בארץ ישראל לא פסק לאורך הדורות עד ימינו והוא נפוץ בכל ארץ ישראל בעמק ובהר אך, עיקר גידולו באזורים הפנימיים בעמקים החמים. באזור החוף ובקרבת הים.

גידול הרימון בעת העתיקה

הרימון נזכר בין גידולי הארץ במקרא, במשנה ובתלמוד. הידיעות הרבות עליו הן בעיקר מן הספרות התלמודית. בתקופת ההתנחלות של שבטי ישראל הרימון היה גידול מוכר ומושרש בארץ ישראל. הרימון היה בעל חשיבות כלכלית פחותה מבין שבעת המינים. אך, הוא היה מרכיב שכיח וחשוב בסל המזונות כפרי חי, כפרי משומר, כמיץ ענבים וְשֶׁכֶר. נראה שעיקרם של עצי הרימון גודלו כגידול בעל בחצרות בתים וכחלק מגינת עצי פרי מעורבת, ומיעוטם כמטע, כפרדס רימונים, במקומות עם כמות משקעים מתאימה או בתוספת מים ממעין או נחל. ניטעות עצי רימונים במטע הייתה צפופה מהזית והתאנה, כי שטח שורשיהם מצומצם יותר.

גידול הרימון בימי הביניים

הרימון נזכר במקורות ימי הביניים, החל משלהי התקופה הביזנטית (550 לספירה) ועד לראשית התקופה העות'מאנית (1517) ובעיקר מהתקופה הממלוכית. השלטונות הממלוכים והעות'מאנים נהגו לגבות את המס החקלאי על עצי רימון. הביקוש לרימון היה בשל ערכו התזונתי, תכונותיו הרפואיות, וכרכיב בדיו איכותי. בניגוד למקובל הרימון היה מרכיב שכיח וחשוב בסל המזונות של האדם בארץ ישראל, ממערב וממזרח לירדן במקומות מסוימים בסיני. הוא נכלל עם הפרות היבשים שבה. גרגרי הרימון הופרדו מהפרי ויובשו בטכניקה מיוחדת ובכך הם הפכו לבעלי חיי מדף ארוכים בדומה לצימוקים וגרוגרות. הרימון היה מוצר חקלאי בעל חשיבות כלכלית בלתי מבוטלת. הרימונים וגרגרי הרימון (חב אלרמאן) נסחרו ואף יוצאו. ישנן עדויות רבות לייצואם בהשוואה למידע המועט על כך מתקופות קדומות יותר. באופן כללי ניתן לקבוע, שחשיבותם של רוב גידולי היסוד ובכללם הרימון נשתמרה במהלך תקופת ימי הביניים ללא שינוי משמעותי במעמדם, בהשוואה לתקופות הקדומות יותר. חלק מגידולים אלה עברו במהלך תקופת ימי הביניים שינויים בתפוצתם בין אזורי הארץ השונים כתוצאה משינויים כלכליים ומדיניים.

גידול הרימון כיום

ערב קום המדינה היו בארץ 3,000 דונם רימונים בעיקר במשק הערבי והיבול היה כ-1,500 טונות לשנה. אחר קום המדינה הורחבו השטחים במשק היהודי והגיעו לכ-3,000 דונם בשנות ה-60 עם יבול של כ-5000 טונות פרי. התחרות בהתחלת שנות ה-70 עם פירות סתיו אחרים, גרמו לירידה במחירים ועקירת מרבית המטעים. בהתחלת שנות ה-70 נותרו כ-600 דונם בלבד עם כ-1,000 טונות לשנה. בשנות ה-80 היבול עלה. בשנת 1975 ייצרו 2,100 טונות מתוכם 800 טונות במשק הלא יהודי. כמאה טונות יוצאו (נכון לשנת 1975).

בשל מגמה כלל עולמית של עלייה בצריכתם של מוצרי פירות וירקות המוגדרים כפירות-על והעלייה במודעות לתכונות הבריאותיות של הרימונים חלה עליה בצריכת רימונים בעולם ובעקבותיהם עליה בהרחבת הנטיעות של עצי הרימון. בשנת 2001 נאמד היקף שטח גידול הרימונים בישראל ב-2,000 דונם בלבד, והוא עלה בהתמדה ל-14,000 דונמים ולתנובה של 55,000 טון בשנת 2019 וירד בשנתיים האחרונות ל-40,000 טונות. מרבית יבול הרימונים בארץ כ-70% יועד לשוק המקומי ו-30% יועד לייצוא למדינות אירופה ובעיקר לצרפת, גרמניה והולנד והשאר לרוסיה ומעט למזרח הרחוק. לענף התעשייה שווקו בעונה זו כ-22%, כאשר רובם לייצור מיץ רימונים (גרנדין) ושיכר ומיעוטם לפריטת רימונים.

על פי הערכה שנעשתה ב-1986, תנובת הרימונים העולמית עמדה באותה עת על כ-800 מיליון טונות בשנה. יש לשער כי היקף הגידול עלה בשנים שחלפו מאז, שכן ב-2004 גידלו בהודו לבדה כ-500 מיליון טונות בשנה. המדינות העיקריות שבהן מגדלים רימונים הן: הודו, איראן, אפגניסטן ומדינות אגן הים התיכון (טורקיה, ישראל, מצרים, מרוקו, ספרד ותוניסיה). גם בארצות הברית, יפן, סין ורוסיה מתקיים גידול מסחרי של רימונים. מרבית הפרי נצרך בשוקי המדינות המגדלות.

בישראל עלה השטח הנטוע ברימונים מכ-1,100 דונם באמצע שנות ה-90, לכ-4,000 דונם בסוף 2004. בשנים שלאחר מכן המשיכו נטיעות הרימונים בישראל בקצב מואץ, וההערכה היא כי בסוף 2015 יש כ-25,000 דונם נטועים. הגידול החד בנטיעות נבע מעליית מחירי הרימון ומוצריו בשוקי מדינות המערב. מגמת עליית המחירים החלה לאחר פרסום תכונות הפרי כנוגד חמצון וכבעל תועלת בריאותית רבה, והתפתחה יחד עם הגברת המודעות במדינות המערב לצריכת מזון אשר נתפס כתורם לבריאות.

פרי הרימון נחשב לפרי בעל חיי מדף ארוכים במיוחד וניתן לשמרו ללא קירור במשך למעלה מחודש ימים. בזכות סגולה זו נסחר הרימון באופן נרחב כבר מהעת העתיקה, בשיירות במדבר ובמסחר ימי. פפירוס מימי רעמסס השלישי מעיד על יבוא רימונים למצרים מארץ ישראל במאה ה-12 לפנה"ס.

הפרי משמש למאכל ואף להכנת יין, בשם גרנדה. טעמו מתוק או חמוץ, ומלווה לעיתים בתחושת עפיצות בשל הטאנינים שהוא מכיל. מיץ הרימונים משמש גם בבישול במטבח הטורקי, הפרסי ואחרים. רכז רימונים (המיובא לישראל מטורקיה ואזרבייג'ן) משמש כמרכיב ברטבים לסלט. מבישול מיץ רימונים עם סוכר מתקבל סירופ גרנדין, המשמש כמרכיב בקוקטיילים. טבחים וקונדיטורים נוהגים להשתמש בגרגרי הרימון למטרות דקורטיביות, למשל עיטור פאי פירות.

בשל התכונות הבריאותיות שבו הוא משמש גם לצרכים רפואיים וקוסמטיים המספקים ליצרנים ערך מוסף.

פעולת ההפרדה של זרעי הרימון מקליפתו מכונה "פריטת רימון". דרך אחת להפריד את הגרגרים מקליפה היא לחצות את הפרי בסכין, ולהפריד את הגרעינים מהקליפה עם הידיים בתוך קערת מים. בעוד שהקליפה צפה במים, הזרעים שוקעים, כך שההפרדה קלה ואינה מלכלכת. דרך אחרת היא לחצות את הרימון לשניים, ולהקיש בכף על הקליפה של מחצית הרימון, עד שהגרגרים משתחררים ממנה ונופלים כלפי מטה. ניתן גם לבצע "קשירה" של הגרגרים השלמים עם מים וקורנפלור.

כיום מצויה טכנולוגיה אוטומטית מלאה של מיכון לחילוץ גרגרי רימון טריים, אשר פותחה על ידי המכון להנדסה חקלאית וולקני ומיוצרת ומופצת על ידי מפעלי מתכת יורן בע"מ (ישראל). הפרדת גרגרי הרימון נעשית ללא גרימת נזק לגרגרים וללא זיהום הפרי. הרימונים השלמים מוזנים אל המכונה, נחתכים, והגרגרים מופרדים מהקליפה כמוצר מוכן לאריזה ולשיווק ישיר לצרכן, או כמוצר המסופק למפעלי העיבוד לעשיית מיץ. כ-95% מהגרגרים מופרדים מקליפתם. רק 3% מהגרגרים ניזוקים לאחר כשבוע של אחסון. מספר לא מבוטל של מכונות להפרדת גרגרים נמכרו בישראל ומחוצה לה, וזאב שמילוביץ וצוות הפיתוח של המכונה זכה בפרסים.

גרגרי רימון פרוטים משווקים באריזות מוכנות לאכילה, אולם בניגוד לפרי השלם, הללו אינם יכולים להישמר טריים זמן רב. במחקר משותף עם חוקרים ממכוני מחקר אחרים במרכז וולקני, הוארכו חיי המדף של הגרגרים. כמו כן, פותחו זני רימון נוספים אשר פירותיהם מתאימים לעיבוד תוצרת ואשר מאריכים את עונת הקטיף והשיווק.

עיון במקורות יהודיים מימי הביניים מראים כי נעשה שימוש רב רימון אף כפרי יבש ואף הייתה ייחודית למרחב הארץ-ישראלי.

הרימון ברפואה בימי קדם וברפואה העממית

במרוצת התקופות ההיסטוריות הרימון נחשב לבעל סגולות רפואיות, ומגוון חלקים מעץ הרימון ומפירותיו שימשו למטרות רפואיות. בבבל העתיקה נוצלו הפרחים לריפוי תחלואים בקיבה וכתרופה למחלות עיניים, אוזניים וחזה ולהשמדת תולעים. שורש עץ הרימון שימש ברפואה הסורית הנאו ארמית כרכיב במרשם להשמדת תולעים בגוף, וברפואה ההודית המסורתית כשהוא מיובש כאמצעי להפלת עוברים (abortifacient). בספרות הקלאסית נזכרו סגולות הרימון לטיפול בבעיות בקיבה (שלשול, דיזנטריה), כאבים באוזניים ופצעים בפה ורקמות ריריות.

בימי הביניים תיאר הרמב"ם את קליפת הפרי כמסייע להגלדה (עצירת דימום) ולריפוי של פצעים. על מרקחת גרגרי רימון הוא המליץ לעצירת שלשול הקיבה וכן הקלה על בחילות וכאבי ראש שלאחר שכרות ודילול האלכוהול בדם (חסר מקור). הרופא היהודי דאוד אבן אבי אלביאן, שפעל באזורנו בתקופה האיובית, הזכיר את השימוש בחב אלראמן אלשאמי (גרגרי הרימון הסורי) לשיכוך צימאון, הרגעת כאבי בטן ועוד. רבי נתן בן יואל פלקירה ציין כי פרח הרימון מחזק שיניים מתנדנדות, גורם לעצירות, מועיל לנגעי מעיים ולהגרת דם מהרחם. פלקירה מזכיר תערובת רפואית המכונה "ראמך" המותקנת מקליפות רימונים, עפצים ומושק, המועילה לחיזוק הקיבה ולעצירת הבטן במקרה של שלשול. רבי מאיר אלדבי הזכיר רטייה לטיפול בעיניים כואבות שרכיביה הם מיץ רימונים וקמח שעורים. מיץ רימונים נמנה בספר הרוקחים של סלדינו די אסכולי במאה ה-15 כמוצר רפואי נצרך בחנות הרוקח. רבי חיים ויטאל מזכיר את הקרום המפריד בין המגורות המכילות את הגרגרים במתכון לכחילת העין. רבי אליהו בן משה לואנץ (גרמניה, מאות 16–17) המליץ על רימונים חמוצים למניעת שלשול. רבי רפאל אוחנה המליץ על קליפות הרימון במרשם לצביעת שיער לשחור, ומסתבר כי יסודה של המלצה זו בשימוש הקדום בקליפות רימונים בתעשיית הצבעים.

מחקרים רפואיים

מאז שנת 1999 החלו להופיע פרסומים מדעיים רבים בנושא פרי הרימון ובנושא עץ הרימון, שמחלקים שונים שלו ניתן להפיק חומרים בעלי תכונות פרמקולוגיות¹.

הפרי וקליפתו מכילים סדרה של תרכובות הקרויות פוניקלאגינים Punicalagins (השם נגזר משמו המדעי של הרימון). תרכובות אלו, הם סוג של טאנינים - פולי-פנולים. תרכובות אלו, המגיעים לגוף בעת אכילת רימון או פירות אחרים, עוברים מטבוליזם ומהם נוצרת חומצה אלגית (Ellagic acid). בעכברי מעבדה שניזונו ממיץ רימון נמצא ריכוז גבוה של Ellagitannins (חומצה אלגית שנקשר אליה גלוקוז), בערמונית וברקמות מערכת העיכול - בעיקר במעי גס. חומצה אלגית היא חומר נוגד חמצון המונע יצירת רדיקלים חופשיים, ובכך עשוי למנוע או לעכב התפתחות של תאים סרטניים בכמה סוגי סרטן, כגון סרטן העור, סרטן הערמונית וסרטן השד. למיץ הרימון יכולת נוגדת חמצון גבוהה מאד יותר מאשר יין אדום או תה ירוק. בניסוי *in vitro*, מתו תאי סרטן הערמונית שנחשפו למיץ רימון, וככל שריכוז המיץ עלה - כך מתו יותר תאים. בניסוי *in vivo* על עכברים שהוזרקו להם תאי סרטן הערמונית, הצליחו להוכיח שהתפתחות הסרטן הייתה האיטית ביותר בצורה מובהקת - בקבוצת העכברים שקיבלו לשתות מיץ רימון בריכוז הגבוה ביותר. קיימים ממצאים רבים התומכים בסברה, שמיץ רימון יכול להאט ואף למנוע התפתחות סרטן הערמונית וסוגי סרטן נוספים, וכבר התגלו חלק מהמנגנונים הביוכימיים. טרם בוצעו די מחקרים בבני אדם ולכן הנושא עדיין לא הוכח על בני אדם.

השפעת מיץ רימון על מניעת סוגים מסוימים של סרטן קשורה כנראה למנגנון נוסף: מצאו שמיץ רימון מעכב את האנזים 17-beta-hydroxysteroid dehydrogenase ובכך יכול להקטין את רמת האסטרוגן, ואולי בכך למנוע או לעכב חלק מסוגי סרטן השד (עם תאים בעלי קולטנים לאסטרוגן).

במעבדה לחקר ליפידים של הפקולטה לרפואה של הטכניון נמצא, כי אותם פולי-פנולים נקשרים ל-LDL ("הכולסטרול הרע") ובכך מעכבים את חמצונו, ויכולים לעכב התפתחות של טרשת עורקים ולסייע בהורדת לחץ דם. הורדת לחץ הדם הסיסטולי נגרמת באמצעות הורדת רמת פעילות האנזים ACE (Angiotensin-converting enzyme) המשפיע מאוד על לחץ הדם. הצליחו להוריד את רמת הפעילות של ACE גם מחוץ לגוף (*in vitro*) בנוכחות מיץ רימון.

במחקר *In vitro* נמצא, שמיץ רימון מעכב חלבון מסוים הגורם לנזק בסחוסים של חולים בדלקת מפרקים ניוונית (אוסטאוארתריטיס), ובכך משערים שמיץ הרימון יכול להאט את תהליך הפגיעה במחלה זו.

למיץ רימון יש כנראה גם השפעות על מערכת החיסון, במניעת זיהומים נגיפיים ובקטריאלים.

ויטמינים ומינרלים

ויטמינים ומינרלים עיקריים בפרי הרימון (כל החישובים שלהלן מתייחסים למנת פרי רימון במשקל של 154 גרם):

ויטמין / מינרל	% מקצובה יומית מומלצת למבוגר
<u>ויטמין C</u>	16%
<u>ויטמין B₅</u>	9%
<u>ויטמין K</u>	9%
<u>ויטמין E</u>	5%
<u>אשלגן</u>	11%
<u>נחושת</u>	5%

הרימון בשמות

שמות הרימון

יש המשערים כי שמו העברי של הרימון נגזר מהגבנונים בפרי, כלומר הוא "רם" מכל עבריו. סביר יותר כי השם נגזר מהשורש המצרי *rmn*. הכינוי רימון בצורתו העברית מקובל בשינויים ברוב השפות השמיות והקרובות לשמיות, הערבי רמאן (رمان), בארמית - רומנא, בקופטית - הרמן, במצרית קדומה - ארהמני. ייתכן כי השם רימון נגזר משמו של אליל הארמים - רמון, ומקדשו בדמשק היה "בית רימון (מלכים ב' ה יב). בתעתיק האכדי נקרא רמנו (וכך גם בתרגום השבעים: Remman), שהוא אל הרעם. הצירוף המקובל "הדד-רימון" (זכריה יב יא) מציין איחודן של שתי דמויות אלים לפוריות ייתכן כי ריבוי גרגרי הרימון הורה על פריין מרובה.

מכיוון שהובא לרומא העתיקה על ידי הפיניקים, כונה הרימון בלטינית *malum punicum*, שפירושו "תפוח פיניקי". כינוי נוסף בלטינית היה *malum granatum* - "תפוח רב-גרעינים". שמו המדעי של הצמח - *Punica granatum* - משמר את תוארי הפרי משני השמות הללו. הצירוף "תפוח גרעינים" משמש בסיס לשם הפרי באנגלית (*Pomegranate*), גרמנית (*Granatapfel*), איטלקית (*Melograno*) ועוד. בעקבות הכיבוש הערבי של חצי האי האיברי, שם הפרי בפורטוגזית הוא *Romã*.

מקומות הקרויים על שם הרימון

בשל הפופולריות שלו, נקראו מקומות רבים על שם הרימון. בתיאור נחלות שבטי ישראל בספר יהושע נזכרות ערים בשם "רמון" בנחלת שבט שמעון בדרום (יהושע, י"ט, ז') ובנחלת שבט זבולון בצפון (שם, י"ג), ו"גת-רמון" בנחלת שבט דן בשרון (שם, מ"ה). בספר-המדבר של נחלת שבט בנימין נמצא "סלע רמון" (שופטים, כ', מ"ז), ששמו השתמר אולי בכפר הפלסטיני רמון שממזרח לאל-בירה. ח'ירבת רמאמין (ליד קיבוץ להב) וח'ירבת רומאנה (ליד מושב לכיש) קרויות אף הן על שם הרימון.

היום קיימים בארץ ישראל היישובים בית רימון ורומאנה בגליל התחתון, הכפר רמון וההתנחלות הסמוכה רימונים בהרי בנימין, גת רימון בגוש דן ובית הספר רימון ברמת השרון, שהוא בית-הספר הראשון מסוגו בארץ ומאז 1985, בית הספר המוביל בתחום המוזיקה בארץ.

לא ברור האם ממלכת גרנדה העתיקה, המחוז גרנדה והעיר גרנדה (*Granada*) בספרד נקראה כך על שם הרימונים שגודלו שם, או על שם הפרבר היהודי גרנאטה (غرناطة) שבעיר. בכול אופן הם אימצו את המשמעות הזו של שמה, ופרי הרימון מופיע על סמלם, והיא כונתה בפי משוררי תור הזהב של יהדות ספרד בשם "רימון ספרד". תמונת פרי הרימון גם מופיע בדגלה הלאומי של ספרד

העיר העתיקה סידה בטורקיה קרויה בשמו של הרימון בשפה האנטולית הקדומה של תושבי פמפליה.

השאלות נוספות של שם הרימון

כלי הנשק רימון יד נקרא כך בעברית ובשפות אחרות (אנגלית: *grenade* וכו'), משום שהרס הרב שלו מזכיר את ריבוי הגרעינים של הרימון.

רימונים - לא בכל מקום ולא בכל זמן זוג הרימונים המעטרים את ספר התורה נקראו כך. בהרבה מקורות הוזכר המונח "תפוחים" לספר התורה בהוראה של "רימונים".

בתרבות

הרימון ביהדות

הרימון נזכר בתורה בשני היבטים: הראשון כקישוט, כרכיב בעיצוב והשני כסמל להצלחה ושפע חקלאיים והוא נמנה עם שבעת המינים שהתברכה בהם ארץ ישראל (דברים, ח', ח').

נשיאי העדה (המרגלים) התבקשו לבחון את טיב האדמה החקלאית בשדות לזריעה וטיב האדמה למטעים ולפרדסים ולחזק את דבריהם בהבאת פרי הארץ כאמור: **"וַיֹּמַר הָאָרֶץ הַשְּׂמֵנָה הִוא אִם-רֹזָה הִישִׁיבָה עַל אִם-אֵין וְהִתְחַזְקֶתֶם וּלְקַחְתֶּם מִפְּרֵי הָאָרֶץ וְהִימִים יָמֵי בְּכֹרֵי עֲנָבִים** (במדבר י"ג: כ). ומה הם הביאו? - **"וַיָּבֹאוּ עַד נַחַל אֲשַׁכַּל וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם זְמוּרָה וְאֲשָׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשְׂאֵהוּ בַּמּוֹט בְּשָׁנָיִם וּמִן הַרְמָנִים וּמִן הַתְּאֵנִים** (במדבר י"ג: כ"ג).

ובתום ארבעים שנה במדבר "וירב העם עם משה: וְלָמָּה הֶעָלִיתֵנוּ מִמִּצְרַיִם לְהַבְיֵא אֶתְנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַרְעָה הַזֶּה לֹא מָקוֹם זֶרַע וְתֵאֵנָה וְגִפְן וְרִמּוֹן וּמִים אֵין לְשִׁתּוֹת (במדבר כ"ה). פני העם אינם אל העבר כאבותיהם אשר זכרו "את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים" (במדבר י"א: ה'), פניהם אל העתיד אל "אָרֶץ חֹטָה וְשֹׁעֵרָה וְגִפְן וְתֵאֵנָה וְרִמּוֹן אָרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדָבָשׁ" (דברים ח"ח:).

מאידך, פגיעה ביבול הרימונים מסמל חורבן הארץ מסיבות שונות. הנביא יואל אומר "הַגִּפְן הוֹבִיֶּשֶׁה וְהַתְּאֵנָה אֲמַלְלָה רִמּוֹן גַּם-תִּמָּר וְתַפּוּחַ כָּל-עֵצֵי הַשָּׂדֶה יִבְשׁוּ כִּי-הִבִּישׁ שֶׁשׁוֹן מִן-בְּנֵי אָדָם" (יואל א': י"ב). הנביא חגיי אומר: **"שִׁימוּ-נָא לִבְבְּכֶם, מִן-הַיּוֹם הַזֶּה וּמַעַלְהָ; מִיּוֹם עֶשְׂרִים וָאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי, לְמִן-הַיּוֹם אֲשֶׁר-יִסַּד הַיִּכַל-הַ' - שִׁימוּ לִבְבְּכֶם. הַעוֹד הַזֶּרַע, בְּמַגּוּרָה, וְעַד-הַגִּפְן וְהַתְּאֵנָה וְהַרְמּוֹן וְעַץ הַזֵּית, לֹא נָשָׂא - מִן-הַיּוֹם הַזֶּה, אֲבָרָךְ"** (ספר חגי, פרק ב', פסוק י"ט). הנביא מעודד את העם הסובל ממצב כלכלי קשה כתוצאה מבצורת קשה (אין טעם להוציא את גרעיני החיטה מהמגורה ולזרוע אותם) ומיבולים דלים מאוד בכרמים ובפרדסים ומבטיח "מן היום הזה, אברך", מן היום בו הם החלו לבנות את בית המקדש תשרה ברכה במעשיהם ומצבם הכלכלי והחקלאי ייטב.

נוסף על משמעותו בהקשר החקלאי הרימון מסמל פוריות, אהבה וכדימוי ליופי.

"כְּחֹיט הַשָּׁנִי שֶׁפְּתוּתֵיךְ וּמִדְּבַרְךְ נֶאֱוָה כְּפֶלַח הַרְמּוֹן וְרִקְתָּךְ מִבְּעַד לְצִמְתָּךְ. " (שיר

השירים, ד', ג')

”שְׁלַחֲךָ פְּרָדָס רְמוּנִים עִם פְּרֵי מְגָדִים כְּפָרִים עִם נְרָדִים.” (שיר השירים, ד', י"ג)

”נִשְׁפִּימָה לְכַרְמִים נִרְאָה אִם פְּרָחָה הִגְפָן פֶּתַח הַסְּמֶדֶר הַנִּצּוֹ הַרְמוּנִים שָׁם אֶתְּנֶן אֶת דְּדֵי לֶךְ.” (שיר השירים, ז', י"ג)
 ”אֶנְהַגֶּה אֲבִיאֶךָ אֶל בֵּית אִמִּי תִלְמַדְנִי אֲשַׁקֶּךָ מִיַּיִן הֶרְקַח מֵעֵסִיס רְמוּנִי.” (שיר השירים, ח', ב')

משני הפסוקים האחרונים אלו משיר השירים למדים שהנץ הרימונים הוא אחד ממבשרי האביב, והרימון הוא מקור ליין מובחר.

פרי הרימון - עגול, אדום ומעוטר בכתר ומלא גרעינים אדומים ומבריקים - נחשב כמופת ליופי: ומסיפור על יופיו הרב של רבי יוחנן למדים על כך:

הרוצה לראות יופיו של ר' יוחנן, יביא כוס של כסף צרוף וימלאנו גרעינים של רימון אדום, ויעטר כליל של ורד אדום על פיו, ויניחנו בין חמה לצל - ואותו זוהר מעין יופיו של ר' יוחנן הוא.

— תלמוד בבלי, בבא מציעא דף פד ע"א; מתורגם מארמית לעברית בספר האגדה רט"ז.

במשנה נזכר עץ הרימון כמשמש לצליית קרבן הפסח עקב כך שהוא אינו פולט נוזלים בתהליך הצלייה (משנה, מסכת פסחים, פרק ז', משנה א').

בסעודת ליל ראש השנה, נהוג לאכול רימון ולאחל "ירבו זכויותינו כרימון", כלומר, כמספרם הרב של גרגירי הרימון, וכן, לברך עליו ברכת "שהחיינו".

רימון משמש לקישוט סוכות כפי שנאמר בתוספתא: "תולה בה אגוזין ורימונים וגלוסקאות ואשכולות של ענבים ועטרות של שובלין" (פ"א משנה ז').

גרגירי הרימון נקראים בחז"ל פרד או פּרר (לדוג' מעשרות א, ו). את הגרגירים היו נוהגים לפזר מתוך הרימון (כנראה רק באזור שלנו) ולייצאם כמו צימוקים. הגם שהדרך הנפוצה יותר הייתה למכור את הרימון בשלמותו וכך הגרגירים יכלו להחזיק מעמד זמן רב. על ייצוא הגרגירים בצורה זו אנו למדים מהגניזה הקהירית ומנוסעים בימי הביניים (במיוחד נזכרת העיר סאלט שבעבר הירדן). אחד המקורות הוא פרנצ'סקו סוריאנו - צליין נוצרי - אשר כתב בשלהי התקופה הממלוכית לקהל איטלקי, בין השאר - על פרות ארץ ישראל. ושם הוא מזכיר את גרגירי הרימון כמאכל מעורר תיאבון.

המקורות הללו מעלים את חשיבותו של הרימון בתקופות הקדומות באזורינו בניגוד לרושם המתקבל כאילו גידול זה היה שולי.

חוכמה ומצוות

בדברי חז"ל משמש הרימון לא אחת כמשל לריבוי חוכמה ומצוות, בשל היותו מלא בגרגרים עסיסיים ומתוקים.

על יחסיו של רבי מאיר עם רבו אלישע בן אבויה (המכונה "אחר"), התנא שיצא לתרבות רעה, אומרת הגמרא (מסכת חגיגה ט"ו, עמ' ב): "רבי מאיר רימון מצא, תוכו אכל קליפתו זרק", כלומר, שלמד ממנו רק את הדברים הטובים.

מפרשי שיר השירים, שראו בו אלגוריה ליחסים בין עם ישראל וא-לקים, פירשו ברוח זו את הפסוקים שנזכר בהם הרימון: "הנצו הרימונים - אלו בעלי תלמוד" (עירובין כ"א). במקום אחר נאמר: "הנצו הרימונים - אלו התינוקות שיושבים ועוסקים בתורה, ויושבים שורות-שורות כגרעיני רימונים" (שיר השירים רבה ו'). על הפסוק "כפלח הרימון רקתך" אמר ריש לקיש: "אל תקרי 'רקתך' אלא 'ריקתך', שאפילו ריקנין שבך מלאים מצוות כרימון" (עירובין י"ט).

באגדות ובמדרשים נוספים משולים ישראל ל"פרדס רימונים", וצדיקים משולים לרימון.

דרשה יהודית נפוצה, אומרת שמספרם של זרעי הרימון, על כל פנים בזנים מסוימים, הוא 613 גרגרים, כמניין תרי"ג מצוות.

הרימון כקישוט

בשל יופיו של הרימון ובשל ערכו הסמלי, היה הרימון נושא אהוב על אומני המזרח התיכון ובכללם על עם ישראל. נעשה שימוש רב בצורתו לקישוט בבנייה, במטבעות, בנרות חרס ובכלים אחרים.

פרי הרימון הוא נושא השראה על האמנים ובתורה הוא בא לידי ביטוי במעילו של הכהן הגדול - מעיל שבכל שפתו התחתונה תלויים רימון ופעמון זהב לסירוגין. הרימון עשוי: תכלת וארגמן ותולעת שני לפי שצירוף הצבעים האלה יוצר את גוון הרימון. "ועשית על שוליו רמני תכלת וארגמן ותולעת שני על שוליו סביב ופעמני זהב בתוכם סביב. ועשית על שוליו רמני תכלת וארגמן ותולעת שני על שוליו סביב ופעמני זהב בתוכם סביב" (שמות כ"ח: ל"ג-ל"ד, שם, ל"ט כ"ד- כ"ו). מעיל זה נזכר בשירו של שלמה אבן גבירול "ואת יונה" - "ורמוני מעילך זהובות, אשר ידמו מעילי אהרנים".

בפתח ההיכל בבית המקדש הראשון עוטרו כותרות שני העמודים יכין ובוועז בשני טורים (שורות) של 100 רימונים עשויים נחושת בכל טור על השבכות ובסך הכול 400 רימונים (ספר מלכים א', פרק ז', דברי הימים ב': ג ט"ז, שם ד י"ג, ירמיהו נ"ב: כ"ב-כ"ג).

אגדה מספרת ששלמה המלך עיצב את כתרו בדוגמת "כתר" הרימון.

במקומות שונים ברחבי ארץ ישראל נמצאו ממצאים בצורת רימון: בגילופי אבן בבית הכנסת העתיק בכפר נחום, בפסיפס בבית הכנסת בבית אלפא וממצאים נוספים במוצא, באכזיב, בחצבה, בלכיש ובמגידו. חלק מהממצאים מיוחסים ליהדות ואחרים מיוחסים לתרבות הפיניקית, לתרבות האדומית ולתרבויות אחרות.

בסוכות נהוג לקשט את הסוכה בענפי רימון נושאי פירות, כמתואר בשירה של נעמי שמר "שלומית בונה סוכה" - "היא לא תשפח לשים / לולב וְהַדְסִים / עֲנַף שֶׁל עֲרָבָה יִרְק / רִמּוֹן בְּתוֹךְ עֲלִיו / וְכָל פְּרוֹת הַסֶּתֶו / עִם רֵיחַ בְּסִתְּנִים רְחוֹק".

ישנו מנהג לקשט את ספר התורה בקישוטים דמויי כדור מזהב, כסף או נחושת על ידית, שבצידיהם קבועים פעמונים. קישוטים אלה דומים בצורתם לרימונים ולכן מכונים "רימונים". המנהג והכינוי נזכרים כבר בדברי הרמב"ם.

הרימון במטבעות

שקל מימי המרד הגדול (שנת 68)

לירה ישראלית אחת, התשל"ב (1972)

חמש אגורות, התשל"א (1971)

שני שקלים חדשים, התשס"ח (2007)

בספרות העברית החדשה

בספרות העברית החדשה מופיע הרימון בהקשרים הנשענים על ערכיו הסמליים והמסורתיים.

השיר "עץ הרימון" מאת יעקב אורלנד נפתח במשפט "עץ הרימון נתן ליחיו / בין גם הפלח ליריחו" מאחר שהרימון אינו נודע דווקא בריחו, שינה אורלנד מאוחר יותר את השורה ל"עץ הרימון נתן ליחו". בסיום השיר "שב הרימון אל ראש העץ" - במשמעות סמלית של החזרת המצב לקדמותו.

בתרבות יוון

בתרבות יוון, מהמיתולוגיה היוונית ועד ימינו, מסמל הרימון נישואים, פריון, חיים ומוות.

באסלאם

בקוראן נזכר הרימון שלוש פעמים (סורה 6, 99; 6, 141; 55, 68). בסורה 6, העוסקת בדברים הטובים שהוריד אללה מן השמים אל בני האדם, נזכרים רימונים, תמרים, זיתים וענבים. בסורה 55, העוסקת בגן עדן, נזכר הרימון כאחד מעצי הגן, יחד עם התמר.

בתרבויות אחרות

- הבבלים הקדמונים האמינו כי לעיסת גרגרי רימון לפני יציאה לקרב הופכת אדם לבלתי-מנוצח.
- במצרים העתיקה סימל הרימון כוח (אולי בזכות דמיונו לכתר), ולכן הניחו המצרים רימונים בקברי המתים.
- ביפן מגדלים עצי רימון כבונסאי, בזכות פרחיו הגדולים והיפים והגזעים המפותלים המתפתחים בעצים זקנים.
- על פי אמונה עממית, מי שמחזיק בארנקו שלושה גרגרי רימון, לעולם לא יחסר לו כסף.
- ברומניה, בדומה ליוון, נוהגים הנוצרים לשלב גרגרי רימון בקוליבה.
- הרימון היה סמלם האישי של קתרין מאראגון ושל מקסימיליאן הראשון, קיסר האימפריה הרומית ה"קדושה".
- באירן נוהגים להתכנס ולחגוג בקרב המשפחה וחברים בליל ילדה (Yalda Night או Chelleh Night), בארוחה זאת אוכלים אגוזים ובמיוחד רימונים ואבטיחים. בצעם האדום מסמל את גוני השחר והנץ החמה.
- פרח הרימון הוא הפרח הלאומי של לוב.
- ספרד - הרימון מופיע בדגלה הלאומי של ספרד. בצדו השמאלי של הפס הצהוב והאמצעי של הדגל מצוי סמל ספרד, ובתחתיתו של המגן מופיע סמל הרימון של ממלכת גרנדה הנוצרית בצבעיו הטבעיים. משהפכה ממלכת גרנדה לחלק מכתר קסטיליה שינו המלכים הקתולים את סמלה קבעו במקום הסמל המוסלמי את סמל הרימון - כתרגום שמה של הממלכה בספרדית. סמל זה שולב בסמלם של המלכים הקתולים, והוא קיים כחלק מסמל ספרד עד היום.